

Alkohol

Historie

Petra Holcnerová

VÝUKOVÝ TEXT

**Publikace vznikla a byla vydána pod odbornou
záštitou a koordinací:**

Centra adiktologie, PK 1. LF UK v Praze a VFN v Praze

Díky finanční podpoře:

**projektu Příprava a rozvoj denního magisterského studia oboru adiktologie
CZ.2.17/3.1.00/31430**

**Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti**

**Tento projekt je financován Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České
republiky a rozpočtem hlavního města Praha.**

Výukový text

Alkohol - Historie

Autor: Petra Holcnerová

Centrum adiktologie

Obsah

Historie užívání alkoholu	3
Úvod	3
Počátky užívání alkoholu	3
Užívání alkoholu ve starověku	4
Užívání alkoholu ve středověku.....	8
Užívání alkoholu během průmyslové revoluce	9
Alkohol a kolonialismus	10
Užívání alkoholu jako léku	11
Vývoj konceptu závislosti.....	12
Vývoj léčebných přístupů	15
Použitá literatura	17

Historie užívání alkoholu

Úvod

Alkohol je nejstarší a také nejvíce užívanou psychoaktivní látkou na světě. Na rozdíl od většiny ostatních psychoaktivních látek je jeho užívání v téměř všech zemích světa legální a jeho konzumace je akceptována (Hundt & Climer, 2009). Užívání alkoholu nabývalo v průběhu historie lidstva i v rámci jednotlivých kultur různých funkcí a podob. Alkohol byl a je dodnes součástí náboženských rituálů, v dřívějších dobách také sloužil jako významný zdroj živin a byl také využíván v medicíně zejména pro jeho antiseptické a analgetické účinky. Nemalý přínos měl a stále má pro společenský život, protože je ve většině společností využíván jako prostředek k uvolnění tenze a ke zvýšení sociability jeho uživatelů (Edwards, 2004). V historii některých národů můžeme najít období, kdy byl alkohol masivně konzumován, která se střídala s obdobími omezené konzumace často v důsledku legislativních opatření, které byly reakcí právě na jeho nadměrnou konzumaci (Hundt & Climer, 2009). V této souvislosti Hanson (1995) zdůrazňuje, že přestože alkohol v průběhu historie byl a je zneužíván malou částí populace, pro většinu ostatních byl a je prospěšný a užitečný.

Počátky užívání alkoholu

Alkoholické nápoje provází lidstvo jeho historií už od pradávna. Nálezy pivních džbánek svědčí o tom, že fermentované alkoholické

nápoje se vyráběly již v neolitickém období (10 000 BC). První alkoholické nápoje vznikaly fermentací medu a lesních plodů (Hanson, 1995). Produkce vína se objevila o něco později. Zmínky o pěstování vinné révy pocházejí již z období kolem 5 000 – 6 000 BC z Mezopotámie (Anderson & Baumberg, 2006). Důkazy o přípravě vína lze najít v historii Mezopotámie už kolem roku 3 500 př.n.l.. Z této oblasti se pak o 500 let později pěstování vinné révy rozšířilo do celého středomoří. Příprava piva a chleba jsou spolu úzce spojeny, protože byly připravovány ze stejných surovin. Počátky vaření piva byly na základě starých egyptských hieroglyfických nápisů z období 2 000 – 1 500 př.n.l. dlouhou dobu datovány do starověkého Egypta. Teprve během 20. století se díky archeologickým nálezům z oblasti mezi řekami Euphrat a Tigris zjistilo, že pivo připravovali starověcí Sumerové, Babylóňané i Asyřané již kolem 2 800 př.n.l. (Jenč, 1998).

Užívání alkoholu ve starověku

Alkoholické nápoje ve starověku byly převážně užívány k desinfekčním účelům, jako prostředky na posílení krve, podporu kojení i při úlevě mnoha onemocněních, také byl používán jako oběťina bohům nebo předkům (Heath, 1995).

V Mezopotámii se o víně a pivu zmiňuje Chamurapiho zákoník, který byl napsán kolem roku 2 000 př.n.l.. V něm je věnována dostatečná pozornost produkci a prodeji obou alkoholických nápojů, včetně předpisu standardních měr, ochrany konzumentů a odpovědnosti obsluhy (Heath, 1995). Pivo bylo připravováno zejména z ječmene, který byl v té době nejrozšířenější surovinou, a pšenice. K ochucování tehdejších piv se používala různá koření včetně šafránu. V Mezopotámii se pivo vyrábělo za použití „pivních chlebů“, které se pekly v hliněných formách. Při vlastní výrobě piva se tyto chleby rozmělnily, smísily s vodou a vzniklá směs se nechala prokvasit (Jenč, 1998).

Ve starověkém Egyptě byly alkoholické nápoje, zejména pivo, užívány pro potěšení, výživu, k medicínským i náboženským účelům (Hanson, 1995). Například dělníci pracující na stavbě pyramid dostávali v rámci denního přídělů potravin také určité množství piva. Současně bylo pivo Egyptě považováno za vzácný dar od boha slunce Rea a boha, který je naučil jej připravovat, nazývali Osiris. Starověcí Egyptě také pili víno, kterému říkali „mýdlo starostí“. Byli zvyklí míchat jeho různé druhy ve velkých amforách, ze kterých ho pak nalévali do jednotlivých číší (Jenč, 1998). Přestože starověcí Egyptě nedefinovali opilství jako problém, v textech z tamní doby lze nalézt varování před nadměrným užíváním alkoholu (Hanson, 1995).

Pro starověké Řeky a Římany bylo pivo málo chutné a málo alkoholické, a proto se více věnovali produkci vinné révy a výrobě vína „nápoje bohů“, které považovali za vhodnější a lahodnější. Navíc podmínky pro pěstování vinné révy byly na řeckém a apeninském poloostrově snazší než podmínky pro pěstování obilovin (Jenč, 1998). Masová produkce vína začala na řeckém poloostrově kolem roku 2 000 př.n.l.. Pro Řeky se užívání vína stalo součástí náboženských obřadů, významným léčivým přípravkem ale také běžnou součástí každodenního života (Anderson & Baumberg, 2006).

V Řecké mytologii bylo víno úzce spjato s bohem vína Dionýsem. Podle jedné tradice se Dionýsos narodil jako syn Semely a Dia. Pověst říká, že když Dionýsos jednou procházel se svou družinou oblečenou do kozích, srnčích a liščích kůží zemí, spatřil krásného satyra Ampela (ampelos – vinná réva), který mu tak očaroval, že se rozhodl ho vzít ho do své družiny. Ampelos pozvání přijal a za zvuku bubínků a píšťal s nimi putoval v hojném smíchu a oddával se radostem a rozkoším. Jednou však Ampelos spadl ze splašeného býka a zemřel. Dionýsos žalostně nařikal a ve smutku nasypal kolem jeho mrtvého těla květy. Dionýsův nářek dojal jeho otce Dia natolik, že se rozhodl Ampela proměnit ve vinný keř, který dává nektar a voní

ze všech květů nejlépe. Tento keř začal Dionýsos pěstovat a víno z něj dávalo jeho družině slastné nadšení (Jenč, 1998).

Historici tvrdí, že starověcí Řekové byli nejmírnější uživatelé alkoholu ze všech starověkých národů. Na tuto skutečnost odkazují pravidla zdůrazňující střídme užívání alkoholu, mezi které například patřilo ředění vína vodou a jeho pití během jídla. Jedinou výjimkou z toho pravidla byl dionýský kult, v jehož rámci se věřilo, že právě božské opojení duše vínem napomůže, i když jen na krátký okamžik, se spolupodílet na stavu bytí, které přísluší bohům (Hanson, 1995).

V Římské říši bylo užívání alkoholu podobně populární. Do římské mytologie patřil také bůh vína, kterého ale Římané nazývali Bakchus, a podle jeho jména podobné slavnosti nazývali bakchálie. Zpočátku byl v Římské říši kladen velký důraz na střídou konzumaci vína. Poté však co Římané dobyli zbytek apeninského poloostrova a středomořské kotliny (509 – 133 př.n.l.), bylo střídme užívání alkoholu vystřídáno nadměrným užíváním alkoholu, které vrcholilo kolem 1. století našeho letopočtu. Někteří historikové tento posun k nadměrné konzumaci alkoholu dávají do spojitosti se sociálním stresem a úzkostí, které byly vedlejším produktem období rychle expanze a urbanizace (Engs, 1995). V té době se bakchálie rozšířily po celé Itálii, až nakonec byly senátem postaveny mimo zákon. Mezi zvyky podporující nadměrné užívání alkoholu bylo v té době například pití na lačný žaludek, vyvolávání zvracení za účelem konzumace většího množství vína a jídla nebo picí hry, zahrnující vypití takového množství číší vína, podle počtu vrženého v kostkách (Hanson, 1995).

Engs (1995) uvádí, že právě každodenní užívání malého množství vína k jídlu v Řecké a Římské říši dalo základ dnešním vzorcům konzumace alkoholu typickým pro středomořské národy, mezi které bylo postupnou expanzí Řecké a Římské říše rozšířeno (viz kapitola vzorce užívání alkoholu).

Mezi starověkými národy v severní Evropě zejména Galy, Kelty, Germány a Slované bylo naopak oblíbené pivo, cider (zkvašený jablečný most) a medovina. Typický vzorec konzumace bylo jejich epizodické užívání vedoucí k intoxikaci. Engs (1995) tento vzorec užívání vysvětluje trvanlivostí těchto nápojů, která byla v porovnání s vínem, které vydrželo až jeden rok, omezená, a proto starověcí obyvatelé severní Evropy užívali tyto nápoje v hojné míře, když zrovna byly k dispozici. Tento vzorec užívání alkoholu je v porovnání s pitím alkoholu ve středomořských státech pro konzumenty mnohem rizikovější, což autorka také dává později do souvislosti se skutečností, že právě v národech severní Evropy včetně USA, kde velká část obyvatel pocházela ze severní Evropy, vznikala na konci 19. století hnutí podporující omezení konzumace alkoholu jinak nazývaná jako protialkoholická hnutí.

Ve starověké Číně byly alkoholické nápoje, zejména víno a pivo, vnímány spíše jako duševní než materiální pokrm a alkohol měl prominentní roli v náboženském životě. Starověcí Číňané jej vždy pili při náboženských obřadech i při oslavě významných životních událostí, jakými třeba bylo vítězství v bitvě, narození dítěte či svatby. Kolem roku 1 000 př.n.l. Číňané považovali střídme užívání alkoholu za příkaz nebe, a díky tomu byla velmi rozšířená jeho každodenní konzumace (Hanson, 1995).

Se začátkem křesťanství začalo konzumaci vína ovlivňovat učení Nového zákona a nově vznikající křesťanská kultura. Vinná réva se stala v křesťanství symbolem Krista a církve. Jedním ze zázraků, které Kristus během svého života provedl, byla právě přeměna vody ve víno při svatbě v Káni Galilejské. O významu vína v křesťanství svědčí i katolická nauka o „přítomnosti Krista“ v eucharistii (svátosti oltářní), při které je víno vnímáno jako přeměněná krev Ježíše Krista. Zázrak vína je podle vyznavatelů křesťanství předobrazem duše, což nejlépe vystihuje „zázrak proměny“ neboli transsubstanciaci v křesťanské mši svaté, v rámci které za slov Ježíše Krista „toto jest tělo mé a krev má“, dochází k přeměně chleba v tělo Kristovo a vína

v krev Krista (Jenč, 1998). Podle některých vykladačů Bible v novém zákoně Ježíš schvaluje konzumaci vína, ale zároveň se ostře vyhraduje vůči opilosti. Svátý Pavel ve svých zápiscích považuje víno za výtvar Boha, což je pro něj důkazem toho, že víno je z podstaty dobré. Apoštol schvaluje jeho užívání pro zdravotní účely, ale na druhou stranu odsuzuje opilost a doporučuje abstinenci pro ty, kteří nejsou schopni ovládat své pití (Anderson & Baumberg, 2006; Edwards, 2004).

Užívání alkoholu ve středověku

Ve středověku byly medovina, lidové pivo a víno z divokých plodů oblíbené nápoje mezi Slovany, Kelty, Germány, Skandinávci a Anglosasy, zatímco víno bylo populární mezi Románskými národy. Ve 13. století začal být do piva přidáván chmel, který mu zajišťoval lepší chuť i trvanlivost. Velkým producentem piva i vína byly kláštery, ve kterých byly zdokonalovány receptury na vaření piva. Se vznikem měst kolem 12. století převzaly hlavní roli ve vaření piva města (Hanson, 1995).

Nejvýraznějším přínosem středověku v oblasti výroby alkoholických nápojů byla destilace. Do té doby se alkoholické nápoje v podobě různých druhů vína a piva vyráběly především fermentací. Procesem fermentace vzniká produkt s omezeným množstvím alkoholu. Maximální koncentrace získaná fermentací je udávána něco kolem 17 % alkoholu, protože když koncentrace alkoholu dostoupí určitého stupně, kvasinky zastaví svoji produkci nebo jsou usmrceny vzniklým alkoholem (Edwards, 2004). Skutečnost produkce alkoholických nápojů s omezeným množstvím alkoholu byla změněna na začátku středověku arabskými lékaři, kteří zavedli proces destilace do Evropy. Předpokládá se, že znalost destilace do té doby ovládaly určité mysticko-náboženské kruhy, které si předávaly tyto přísně tajené znalosti z učitelů na žáky. Historikové vycházejí například z nápisů nalezených v Egyptě, na kterých se popisuje výroba pálenky od sběru hroznů, přes lisování, kvašení až k destilaci. Hrubý popis

destilace i používaných nástrojů lze například nalézt ve spisech alchymisty Synesia z 2. – 3. století (Jenč, 1998). Se zavedením destilace v Evropě je spojováno jméno Albertuse Magnuse, který poprvé jasně popsal proces, jež umožnil manufakturní výrobu destilovaného alkoholu (Hanson, 1995). Získanému destilátu se přisuzovala zázračná moc. V té době byl nazýván jako “aqua vitae“ neboli voda života a používal se téměř výhradně k léčbě zdravotních obtíží (Edwards, 2004). Většina receptur a postupů jeho výroby pochází od lékárníků a lékařů, kteří také ještě spolu s alchymisty jako jediní měli právo na přípravu destilátů a to až do konce 13. století (Jenč, 1998). V souvislosti s morovými ránami se někteří obyvatelé evropského kontinentu rozhodli konzumovat mnohem více alkoholu s vírou, že jím budou uchráněni před smrtí morem. Představa o preventivním účinku alkoholu proti moru se v té době odrazila ve vyšší konzumaci alkoholu. Současně s pivem či vínem se začal pít destilovaný alkohol, který byl do té doby jen výhradně určený pro medicínské účely (Hanson, 1995). Počátek konzumace destilovaného alkoholu znamenal novou éru v užívání alkoholických nápojů, protože k dosáhnutí stavu opilosti bylo potřeba mnohem menšího množství destilátů než je tomu u nápojů vzniklých procesem fermentace. Destilované nápoje měly v porovnání s vínem nebo pivem další výhodu a to v podobě mnohem delší trvanlivosti. Velkou oblibu získaly zejména ve státech severní Evropy, kde kvůli klimatu nebylo možné pěstovat víno (Edwards, 2004).

Užívání alkoholu během průmyslové revoluce

S průmyslovou revolucí je spojen počátek industriální výroby alkoholu a také i zlepšení trhu s alkoholickými nápoji, které se staly díky destilaci trvanlivější a tím pádem i skladovatelnější. Alkoholické nápoje začaly být v té době dostupnější, silnější a levnější než kdy dříve, což se samozřejmě odrazilo ve vyšší konzumaci alkoholu v Evropě, a to zejména mezi pracující třídou ve městech. Rozšíření konzumace mělo za následek změnu pohledu veřejnosti na opilst,

kteřá se stala veřejnou záležitosť a začala být více asociovaná s chudobou (Anderson & Baumberg, 2006). Nejčastěji uváděným případem z této doby je tzv. gin mánie ve Velké Británii datující se od konce 17. století do začátku 18. století, která se objevila v důsledku nadměrné sklizně obilí (základní suroviny ginu) a zákazu dovozu alkoholu z kontinentu. Nadměrná produkce levného ginu v té době vedla k jeho masivní spotřebě, která se zase projevila ve zvýšeném výskytu opilství. Na tato alarmující fakta reagoval anglický parlament několika legislativními úpravami (Edwards, 2004).

Podobné „alkoholové epidemie“ doprovázené legislativními úpravami produkce, prodeje a užívání alkoholu se v průběhu 18. a 19. století vyskytovaly v dalších evropských státech a v USA. Zejména v anglicky mluvících zemích a ve skandinávských zemích, vznikala jako reakce na období nadměrné konzumace hnutí prosazující umírněnost v užívání alkoholu. V zemích, kde tato hnutí byla nejsilnější (USA, Finsko, Rusko), docházelo k omezenému nebo úplnému zákazu užívání alkoholických nápojů (Anderson & Baumberg, 2006). Nejznámější příkladem zákazu užívání alkoholu byla prohibice v USA zavedená v letech 1920 – 1933. Zpočátku bylo toto opatření úspěšné v omezení konzumace alkoholických nápojů, ale na konci 20 let se opět začala ilegální konzumace alkoholu pomalu zvyšovat. Prohibice byla nakonec zrušena ne tolik proto, že nevedla k zabránění konzumace alkoholu, ale proto, že se v souvislosti s hospodářskou krizí, započatou kolem roku 1929, změnila priority. Vláda Spojených států amerických si totiž od znovuzahájení výroby alkoholu slibovala vytvoření nových pracovních míst a posílení státního rozpočtu z daní plynoucích z prodeje alkoholu (Blocker, 2006; Mann et al., 2004).

Alkohol a kolonialismus

V souvislosti s historií alkoholu bývá zmiňováno období kolonialismu, které mimo jiné přineslo a představilo obyvatelům nově objevených území alkoholické nápoje. V některých kulturách latinské Ameriky

byly používány fermentované alkoholické nápoje. Například Aztékové v Mexiku připravovali pulque z kvašené šťávy rostliny agáve. Pulque sloužilo pro obyčejný lid jako zdroj výživy a pouze kněží a staří mužové ho mohli pít ve vyšších koncentracích za účelem navození opilosti. Inkové zase pili pivo připravené z kukuřice, které nazývali chicha. Naopak národy v Oceánii a ve většině severní Ameriky alkoholické nápoje neznaly a poprvé jim byly představeny právě evropskými kolonizátory. Představení nových a silnějších alkoholických nápojů v období, kdy většina domorodců musela zároveň čelit změnám jejich životního stylu v důsledku Evropské kolonizace, se projevilo v některých kulturách ve výrazném nadužívání alkoholických nápojů, které lze sledovat u původních obyvatel USA a Austrálie až dodnes (Frank et al., 2000; Heath, 1995).

Nejčastěji je v literatuře uváděn osud Indiánských kmenů v severní Americe. V této části kontinentu byl alkohol představen Brity a Francouzy. Od konce 17. století byl destilovaný alkohol, zejména rum, důležitou obchodní surovinou s Indiány. Ne všechny indiánské kmeny přijaly alkohol a ne všechny ho užívaly v nadměrných dávkách. V kmenech, kde si alkohol našel své příznivce, byl konzumován za účelem intoxikace. Tento vzorec původní obyvatelé přebírali od evropských kolonizátorů, kteří v té době užívali alkohol v hojné míře. Užívání alkoholu vedlo k narušení norem společenského chování v indiánských komunitách a podněcovalo násilné chování a časté konflikty jak v rámci jednotlivých kmenů, tak i mezi nimi. Příslušníci kmenů za alkohol rozprodávali své bohatství, což vedlo k postupnému chudnutí kmenů, které mělo negativní dopad na způsob, s jakým se původní obyvatelé vyrovnávali s kolonizací (Beauvais, 1998; Frank et al., 2000).

Užívání alkoholu jako léku

Alkohol byl odedávna používán k léčebným účelům, o čemž svědčí již zmiňované původní užívání destilátů jako léku ve středověku (Jenč,

1998). V 18. a 19. století však začal alkohol zaujímat mezi léčebnými prostředky významné místo. V té době byl masivně předepisován na horečky různého původu, zápal plic, chřipku, malárii či tyfus. Byl také běžným lékem na různé zhoubné nemoci. Zastáncem využití alkoholu v medicíně byl John Brown, který ve své knize z roku 1780 popisuje dva základní typy nemocí - stenické a astenické nemoci a pro obě dvě doporučuje léčbu alkoholem. Brown tak svým nadšením pro léčebné využití alkoholu podpořil předepisování alkoholu i dalšími lékaři. V léčebných záznamech té doby lze například najít, že tyfová horečka byla léčena častým podáváním Brandy nebo Whisky a to v dávce až 400 ml během 24 hodin nebo bylo doporučováno každodenní pití skleničky portského v případě nehojící se rány. V průběhu 19. století se postupně v lékařské literatuře objevovaly zmínky o tom, že časté předepisování užívání alkoholu může vést ke vzniku závislosti, a vedení nemocnic si začalo stěžovat na to, že terapie alkoholem začíná být pro nemocnice finančně náročná. Opuštění léčby alkoholem však bývá dáváno spíše do souvislosti s objevem moderních účinných léků, zejména sulfonamidů a penicilínu (Edwards, 2004).

Vývoj konceptu závislosti

V průběhu historie užívání alkoholu byla opilost a nadměrná konzumace alkoholu vždy doprovázena veřejným nesouhlasem. V náboženské terminologii byla označována jako hřích a morální selhání. Teprve až na konci 18. století a na začátku 19. století začalo být vysvětlováno nadměrné užívání alkoholu jako důsledek ztráty kontroly. Nové pojetí nadměrného užívání alkoholu jako závislosti je připisováno Thomasi Trotterovi a Benjaminu Rushovi, kteří argumentovali tím, že za nadměrným užíváním alkoholu stojí oslabená vůle. Slovo alkoholismus bylo poprvé použito Magnusem Husem kolem roku 1849 v jeho knize „Alkoholismus Chronicus“ (Chronický alkoholismus). Huss termín použil ve významu patologických symptomů, které se vyvinou u osob v důsledku

dlouhodobé konzumace nadměrného množství alkoholických nápojů (Glaser, 1995).

V 19. století převládaly dva koncepty vysvětlující vznik alkoholismu (a) koncept propagovaný protialkoholickými hnutími a (b) teorie degenerace.

Integrální součástí konceptu závislosti propagovaným v 19. století protialkoholickými hnutími v Evropě a v USA, kde nadměrná konzumace alkoholu byla typická v chudých rodinách z pracující třídy, bylo alkoholové bažení a odvykací symptomy. Koncept závislosti propagovaný tímto hnutím však vysvětloval vznik závislosti na alkoholu pouze v důsledku nadměrné konzumace alkoholu a opomíjel skutečnost, že vývoj alkoholismu je také dán zejména individuálními charakteristikami konzumenta (Mann et al. 2000).

Teorie degenerace zase předpokládala, že biologické faktory, toxické vlivy prostředí nebo morální zlovyky mohou spustit kaskádu sociálních, morálních a zdravotních problémů, mezi které byl zařazován i alkoholismus, a které se v další generaci zvětšují a postupně vedou k zániku rodu (Mann et al. 2000).

Na základě prvních teorií vysvětlujících užívání alkoholu v důsledku nemoci vznikly v USA a poté v Evropě první dobrovolná nápravná zařízení pro nadměrné uživatele alkoholu. Tato zařízení začala být na počátku 20. století postupně zavírána jednak díky tomu, že nedokázala přispět k řešení problémů s alkoholem, ale také proto, že se této problematice díky prohibici a dalším podobným hnutím přestala věnovat pozornost (Edwards, 2004).

Ve 40 letech 20. století však došlo k opětovnému vzkříšení zájmu o nadměrné užívání alkoholu v USA, kde bylo v roce 1942 založeno Centrum pro alkoholové studie (Yale Centrum for Alcohol Studies). Na tomto pracovišti také působil E. M. Jellinek, který v roce 1960 vydal knihu „Alkoholismus jako nemoc“ (The Disease Concept of Alcoholism), ve které v té době shromáždil všechny dostupné

vědecké informace o tomto fenoménu. Po vydání knihy přestala být zpochybňována teorie alkoholismu jako nemoci a začala být přijímána odborníky a širokou veřejností (Page, 1997).

Edwards (2004) stanovuje 4 hlavní důsledky přijetí konceptu alkoholismu jako nemoci:

a) Prvním přínosem bylo oddělení užívání alkoholu od alkoholismu. Dříve se totiž mělo za to, že užívání alkoholu může u každého člověka vést k alkoholismu. Díky konceptu nemoci začal být vývoj alkoholismu vysvětlován spíše na individuální rovině, protože se začalo předpokládat, že rozvoj alkoholismu je úzce spjat s určitými genetickými a osobnostními charakteristikami jeho konzumentů. Oddělení těchto dvou jevů vedlo ke zmírnění strachu z účinků alkoholu. Výrobci alkoholu přestali být obviňováni za vznik a podporu alkoholismu a samotné vlády skončily s legislativním omezováním dostupnosti alkoholu v zájmu občanů.

b) Druhým významným přínosem byl vznik nových léčebných zařízení a klinik orientujících se na léčbu závislosti na alkoholu. Postupem času také začala být díky novému pojetí alkoholismu jako nemoci léčba alkoholismu hrazena z veřejného zdravotního pojištění.

c) Přijetí konceptu alkoholismu jako nemoci vedlo také k tomu, že osoby se syndromem závislosti na alkoholu přestaly být považovány za špatné lidi a uzdravující se jedinci začali být pozitivně přijímáni veřejností jako hodnotní lidé. D) Posledním významným důsledkem uznání alkoholismu jako nemoci bylo nalezení jednoznačného řešení problémového pití a to v podobě abstinence. Celoživotní abstinence začala být v odborné veřejnosti od 60 let minulého století podrobována velké odborné diskuzi. V této souvislosti je nutné zmínit studii manželů Sobellových publikovanou v roce 1973, která přinesla vědecké důkazy o možnosti kontrolované pití i pro osoby s anamnézou závislosti na alkoholu. Tato diskuze byla nakonec uzavřena na přelomu století tím, že někteří odborníci začali nabízet jako jeden z léčebných cílů kontrolované pití, protože je tím zvýšena

možnost do léčby přivést ty uživatele, kteří nechtějí zcela přestat pít alkoholické nápoje, a pro které požadavek abstinence nabízený tradičními programy může být právě jednou z překážek ve vyhledání léčby. V případě nemožnosti udržet kontrolované užívání alkoholu pak obvykle odborníci zahájí diskusi o změně léčebného cíle ve prospěch abstinence (viz také kapitola léčba) (Marlatt & Witkiewitz, 2002; Owen & Marlatt, 2001).

Vývoj léčebných přístupů

Ruku v ruce s rozvojem konceptu alkoholismu jako nemoci šel i rozvoj léčebných přístupů pro problémové uživatele alkoholu. Myšlenka, že nadměrné užívání alkoholu je stav, který potřebuje zásah lékaře, se poprvé objevila v 18. století v době osvícenství. Tento myšlenkový proud s sebou nesl odklon od náboženství a kladl důraz na rozum, což se projevilo i v oblasti problémových uživatelů alkoholu, kde začala být zastávána teorie, že nadměrné užívání alkoholu lze změnit racionálními zásahy (Baumhol & Jaffe, 2001). Edwards (2004) v této souvislosti zmiňuje dvě hlavní osobnosti propagující tento přístup – Benjamina Rushe a Thomase Trottera. Jejich pokrokové myšlenky však nenacházely mezi tehdejšími psychiatry, kteří zastávali názor, že je třeba osoby závislé na alkoholu zavřít do ústavů či nápravných zařízení, dostatek pozornosti. V průběhu 19. století se již začaly otevírat první léčebné ústavy pro tento typ klientely. Léčebné programy v té době se podstatně lišily podle toho, pro kterou socioekonomickou vrstvu byly určeny. Pro pacienty z vyšší společenské vrstvy, kteří si za léčbu platili, byl vytvořen promyšlený terapeutický program využívající modlitby, relaxace, elektroléčbu, turecké lázně, hypnózu či kúru strychninovými injekcemi. Naopak pro pacienty z nižších tříd, kteří si placenou léčbu nemohli dovolit, existovala pouze nabídka uzavřeného ústavu, ve kterém nebyl věnován prostor tehdejšími terapeutickým metodám a který se svojí charakteristikou blížil spíše pracovním táborem. Během pracovního týdne museli hospitalizovaní pracovat 6-8 hodin denně, při práci byli spoutaní a jídlo jim bylo

pečlivě odvažováno. Doporučená délka léčby osob závislých na alkoholu byla v té době kolem pěti až deseti let. Vzhledem k výše popsaným charakteristikám asi nikoho nepřekvapí, že málokdo chtěl tuto formu léčby podstoupit dobrovolně a většina pacientů se v těchto „léčebných ústavech“ ocitala nedobrovolně na základě legislativních opatření. Na začátku 20. století došlo ke změně léčebných přístupů spočívajících především v dlouhodobé izolaci pacientů, protože se zjistilo, že tento typ léčby je drahý a navíc poměrně neefektivní.

V historii léčby alkoholismu, zejména v první polovině 20. století, se lze setkat s mnoha zajímavými léčebnými metodami. Jednou z nich bylo například podávání opiátu Apomorfinu za účelem vyvolání zvracení a tedy averzivního podmínění užívání alkoholu. Další specifickou léčebnou metodou byla léčba dvojmocným chloridem zlata, LSD, využití elektrokonvulzivní terapie či provedení chirurgických zásahů do mozku prostřednictvím prefrontální leukotomie (Edwards, 2004).

Významným mezníkem v léčbě alkoholismu byl v roce 1935 vznik organizace Anonymních alkoholiků, která byla založena Williamem G. Wilsonem, který měl sám problémy s užíváním alkoholu. Anonymní alkoholici vznikli původně ve Washingtonu v USA, v průběhu století však začaly jejich pobočky vznikat po celém světě (Alcoholics Anonymus world Services, 1989).

V souvislosti s rozvojem psychoterapeutických přístupů se v léčbě alkoholismu začaly využívat jednotlivé psychoterapeutické směry, které vytvořily vlastní teorie o vývoji alkoholismu. V současné době jsou nejvíce užívané kognitivně behaviorální směry a terapie zaměřená a na posílení motivace (viz kapitola léčba).

Použitá literatura

Anderson, P. & Baumberg, B.(2006). Alcohol in Europe. London: Institute of Alcohol Studies.

Alcoholics Anonymus world Services (1989). Anonymní alkoholici, New York: Alcoholics Anonymus world Services, inc.

Baumhol, J., & Jaffe, J. H. (2001). History of the Treatment in the United States. In R. Carson-DeWitt (Ed.). *Encyclopedia of Drugs, Alcohol, and Addictive Behavior*. USA: Macmillan Reference USA.

Beauvais, F. (1998). American Indians and alcohol. *Alcohol Health and Research World*, 22, 253-259.

Blocker, J. S. (2006). Kaleidoscope in motion. Drinking in the United States, 1400 – 2000 In M. P. Holt (ED.) *Alcohol: Social and Cultural history*. (pp. 225 – 240) Oxford: Berg.

Edwards, G. (2004). Záhadná molekula. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Engs, R. C. (1995). Do traditional western European drinking practices have origins in antiquity? *Addiction Research*, 2, 227-239.

Frank, J. W., Moore, R. S., & Ames, G. M. (2000). Historical and cultural roots of drinking problems among American Indians. *American Journal of Public Health*, 90(3), 344-351.

Glaser, F. B. (1995). Alcoholism: Origin of the Term. In J. H. Jaffe. *Encyclopedia of Drug and Alcohol*. (pp. 97 – 100). USA: Simon & Schuster Macmillan.

Hanson, D. J. (1995). Preventing Alcohol Abuse: Alcohol, Culture, and Control. Westport, CT: Praeger.

Heath, D. B. (1995). Alkohol: History of drinking. In J. H. Jaffe. *Encyclopedia of Drug and Alcohol*. (pp. 70 – 78). USA: Simon & Schuster Macmillan.

Hunt, S. & Climer, J. (2009). Alkohol. In G. L. Fisher & N. A. Roget (Eds.) *Encyclopedia of Substance Abuse Prevention, Treatment, and Recovery* (pp. 30-34). Thousand Oaks, CA: Sage.

Jenč, F. (1998). Alkohol jako lék. Praha: Volvo Globator.

Mann, K., Hermann, D., & Heinz, A. (2000). "One Hundred Years of Alcoholism: the Twentieth Century." *Alcohol and Alcoholism*, 35(1), 10-15.

Marlatt, G. A., & Witkiewitz, K. (2002). Harm reduction approaches to alcohol use: Health promotion, prevention, and treatment. *Addictive Behaviors*, 27, 867 – 886.

Owen, P., & Marlatt, G. A. (2001). Should Abstinence Be the Goal for Alkohol Treatment? *The American Journal on Addictions*, 10, 289-295.

Page, P. B. (1997). E. M. Jellinek and the evolution of alkohol studies: a critical essay. *Addiction* 92, 1619-1637.

Sobell, M. B., & Sobell, L. C. (1973). Individualized behavior therapy for alcoholics. *Behavior Therapy*, 4, 49–72.

